

A TÖRTÉNETI ÉRTÉKELÉS.

A TÖRTÉNETI múlt megbecsülése nem hiányozhatik a nemzet lelki világából. Ha még annyira új utakon is jár a történelmi fejlődés, ha még annyira új feladatok elé kerül is a nemzet: a történelmi múlt nemcsak hatalmas erkölcsi erők forrása, de mindenha az a talaj marad, melybe a nemzeti élet gyökerei bocsátvák. A helyes történelmi érzék nem is fogja soha szem elől téveszteni ezt a valóságot. Mégis újabban* mintha sokan megfélemednének emez igazságról, sőt kötelességről. Ha történetíróink közül többen már évekkel ezelőtt panaszkodtak arról, hogy nemzeti közönségünk széles rétegeiből hiányzik a történelmi érzék, mely a saját múltját megbecsüli, szeretettel felkarolja és a jelen törekvéseinek történelmi eredetét öntudatosá teszi, annál több jogunk van ma e panaszra, mikor a csonka ország politikájának beszédekben és írásokban mindsűrűbben olyan kommentátorai akadnak, kik a jelen magyar törekvéseket úgy állítják be, mint a múlt teljes megtagadását, sőt, ami még ennél is nagyobb baj, hamis történetpolitikai értékeléssel nézik a múltat, a jelent, így valószínűleg jövőt is.

A nagyobb történelmi érzék szükségességének óhaja, hangoztatása nem felesleges dolog tehát. A történetpolitikai értékelés objektivitásának, igazságosságának és alaposságának megkövetelése meg egyenesen döntő jelentőségű a magyar politika útjainak, célkitűzésének nézőpontjából. Különben könnyen megeshetik, hogy a ma politikája — amit a helyzet kényszerűsége diktál elhomályosítja a holnap politikáját, melyen a magyar jövőendő épülhet.

Ezen aggodalom megnyilvánulása, e gondolatok elmondása kívánkozik toliamra, midőn olvasom a legújabban megjelent életrajzokat Bethlen István grófról. Surányi Miklós-nak Bethlen című egyébként nagy írói talentumra valló műve, melyet történetpolitikai tanulmánynak nevez, minden kitűnősége mellett sem tanúskodik mindig arról a történelmi érzékről, arról a helyes történetpolitikai értékelésről, melynek hiánya a nemzeti közérzésben és közfelfogásban zavart okozhat. Surányi Miklós műve sokkal értékesebb, semhogy

ne volna szabad művének történetpolitikai értékelését a kritika tűzpróbája alá bocsátani. Mert ami egy történetpolitikai tanulmánynak, főleg, ha az aktív államférfiről szól, a koncepció nagysága, a művészi, stílusos beállítás nézőpontjából előnye lehet, az még nem mindig válik a mű történetpolitikai értékelésének javára. A művészettel és a politikai elemekből megépített történetpolitikai relief, még nem történeti háttér. Nagyon igaz az, hogy történelmet írni aktív államférfiről már azért is nehéz, sőt majdnem lehetetlen, mert sohasem tudhatja az író, hogy alakja történeti pályájának melyik állomásánál tart. Viszont a történeti perspektíva nélkül nincs történeti alak. Nagyon érthető tehát, hogy Surányi Miklós igyekezett történeti háttérrel festeni Bethlen politikája mögé. De ilyenkor az írónak különösen finom történelmi érzékkel kell dolgoznia, mindig tudnia kell, hogy az élő államférfi alakjának és művének megformálásában politikai anyaggal dolgozik. Alig tehet többet az író, minthogy fotografál, mozgó felvételeket készít arról, aki mozgatja az eseményeket és járja az új nemzeti élet útjait, állomásait. Ha a cél már világosan kitűzött,— annál szerencsésebb helyzetben van az író, hogy erre rámutathat. Bethlen István gróf azonban maga is eddigi munkásságát így jellemezte, így ítélte meg: „Az én tevékenységem az volt, ami az orvosé. Egy súlyosan beteg nemzet gyógykezelését bízták rám, amely nemzetnek beteg volt a központi idegrendszere, beteg a lelke, beteg volt fizikai (anyagi) alapjaiban és így természetesen nem foglalhatta el azt a helyet sem a nemzetek életében, amire a magyar nemzet hivatva van.“ Surányi műve is beszédes tanú, hogy Bethlen István a nemzet e gyógykezelését mily mesterien végezte. A magyar élet feltámasztásának munkájában Bethlen István a történeti részt máris kivette. Az új történelmi út jelzőköveire is szabad rámutatni és szabad bizalommal menni tovább az úton a feladatára rátermett vezér után. De nem szükséges a történelmi múlttól úgy elszakítani ez utat, mintha az út a múltban csak lefelé vitt volna és most indulna fölfelé. Sőt az életrajzírónak ezt különösen nem szabad megtennie akkor, mikor történeti alakja ezt maga sem tette meg.

Teljesen igaz, — amint Surányi gondolkozik — hogy a világháború után a történelemnek új korszaka nyílt meg, hogy az egész régi világ, mint egy Atlantis szigete, elsüllyedt — a bécsi Olympussal együtt — s helyébe új kontinenst lökött ki magából a természeti erők kataklizmája. Kő kövön nem maradt. Európa új térképeivel együtt új helyzetek, új problémák, új feladatok jöttek. Az is igaz, hogy az új helyzet Erdélyből, erdélyi mágnásaládból, a Bethlen-vérből,

Bethlen István egyéniségében kapta meg a maga új emberét. De nem áll, — vagy legalább a történetpolitikai értékelés szeme még be van kötve — hogy az úgynevezett nagymagyar politikánál, melynek Zrínyitől Tisza Istvánig annyi nagy képviselője volt, erősebb, megbízhatóbb, beváltabb pillére a magyarság jövőjének az a kismagyar politika, mely Erdélyben a magyarság százados lét- és nemlétküzdelmében sikerrel járt. Surányi történeti perspektívájának, tehát történetpolitikai értékelésének ott van a sarkalatos hibája, hogy a török-német korszak Erdélyének helyzetét, szerepét és feladatát azonosítja Csonka-Magyarországgal. Abból a történeti tényből, hogy Erdély, a kis ország, önálló államegységgé tudott nőni, már azt a nagy és ettől különböző kérdést is eldöntöttek veszi, hogy a magyarság nyugati szövetséges nélkül meg tud-e állni, hogy hivatásához mért feladatát be tudja-e tölteni Európa azon helyén, hol ezer évig megállót és nemzetet alkotott. Már pedig ez a kérdés a magyar jövő tengelykérdése. Nem fog-e elsülyedni a magyar Atlantis azokban a hullámokban, melyek a Duna-Tisza medencéjébe törekednek? Két óceán — a germán és szláv világ — hullámai nyaldossák itt a magyar sziget partjait. Tud-e egy megcsonkított ország, sőt tud-e tíz-milliónyi nép, ha még annyira meg is van benne a vitalitás és az önálló államegységgé alakulásra a képesség, egymagában elég erőt összegyűjteni ilyen világokat rengető gát-szakadás ellen?

Itt a kérdések kérdése. Ebben a kérdőjelben sötétlik a magyar jövő. Erdély történelme és politikája pedig erre nem ad feleletet. Mindenekelőtt nem ad azért, mert az erdélyi fejedelemség török fennhatóság, az ozmán hatalom védelme alatt állott. Ezért tudott Erdély a magyarság erőtartálya, gyűjtőmedencéje lenni. Olyan, a magyarsággal szemben érdektelen nagyhatalom, mint a török volt, pedig nincs többé se a Balkánon, se Közép-Európában. Hiányzik tehát mindjárt a leglényegesebb külső körülményt illetőleg minden párhuzam alapja.

Erdély belső élete és helyzete is más volt. Egészen mindegy, hogy a történetpolitikusok melyik álláspontja a helytálló. Az-e, amelyik, mint Székfu Gyuláé, Erdély politikai önállóságát nem tartja helytálló történeti igazságnak s azt vallja, hogy a középkori Erdély története a politikában csakúgy, mint a társadalomban és gazdaságban integráns kiegészítő része, függvénye a magyarnak. Vagy az-e, hogy a szultán fennhatóságát tisztán névlegesnek véve, Erdély önállóságát és függetlenségét úgy ítéljük meg, hogy a kis ország Bethlen Gábor óta Önállóságában az európai politikának

jelentékeny tényezője tudott lenni. Mindkét felfogás mellett igaz, hogy Erdély a magyar nemzeti gondolat hordozója volt a Nyugatról fenyegető beolvasztó veszedelem ellen. De ezt tudták értékelni azok is, kik a nyugati nagymagyar politikának gondolkörében éltek. Pázmány Péter Erdély függetlenségét támogatta, szükségesnek tartotta, hogy Erdély kardja öröködjék Magyarország felett. Az is valóság, hogy a magyar önállóság gondolata Erdélybe menekült s hogy az fennmaradt ott a török hatalom végleges bukásáig. A magyar Öncélúság eszméje is tisztábban ragyogott Erdély égboltján. Sőt kétségtelen, hogy a török hódoltság idején Erdély inkább képviselte a nemzeti államiságot, mint a rendi csonka országgyűlés. De mindez nem változtat az erdélyi politika lényegén, amely mégis csak az volt, hogy a harcban álló akkori két világhatalom közt megőrizze Erdélyt az összeomlástól s így vára, bástyája maradjon a magyarságnak. Az erdélyi politikusok és fejedelmek ügyességükkel el tudják azt is érni, hogy Erdély földje sokáig alig lát ellenséget és így mint Bethlen István a békét diktáló hatalmakhöz intézett jegyzékében mondja: „Erdély századokon keresztül fenntartója és megmentője volt nemzetünknek. Erdély a magyar nemzetnek többet jelentett egy millió magyarnál, százszor többet ezen kicsiny ország minden fájánál, sójánál, szenénél és egyéb kincseinél. Erdély a magyar história, a magyar nemzeti tradíciók, a magyar költészet ihletet adó megszentelt helye.“ Mindezen igazságok dacára az erdélyi politika célkitűzése az maradt, amit a helyzete diktált: elhárítani a magyarságról a végveszedelmet, mely két oldalról is fenyegette. Erdély élni akart, hogy megmentett életével megmentse a magyarság életét. Erdély feladatának azt tekintette, hogy politikai erejét az anyaországnak bocsássa rendelkezésre.

Martinuzzi és a Báthoryak erdélyi politikája is nyüvávalóan mutatják ezt. Bocskay István maga látja: Erdély nem képes megvalósítani azt a feladatot, hogy a nemzeti állam egységét helyreállítsa, ezért nem fogadja el török kézből a magyar koronát. A győzedelmes Bocskay is a kardot csak eszköznek tartotta a kezében a nagymagyar politika érdekében. Mikor pedig az erdélyi politika már más célt tűz maga elé s amikor az európai politikai viszonylatban idegen szövetségesek oldalán jelentősebb tényező, mégis csak része annak a történeti Közép-Európának, melyben egyrésztől az oszmán és francia, másrészt a német birodalmi érdekek állanak szemben, melyhez Magyarország már csak csonka kis területével tartozott. A magyar függetlenség, és még inkább a magyar egység, az egyetemes nagy magyar érdek

ékkor már alig játszott nagyobb szerepét s alig tekintett inkább európai érdekeknek, mint akkor, midőn Rákóczi vagy Kossuth kerestek külső segítséget és szövetségeseket.

Az erdélyi magyar politika és annak célkitűzése tehát nem útmutatás és főleg nem történeti tanúságtétel a mellett, hogy a kismagyar politika jobb és biztosabb magyar politika a jövő szempontjából a „nagymagyar“ politikánál. Erdély szerepe, küzdelme, ügyes politikája csak szükségből támadt és kiegészítő politika volt a magyar politika történelmi útján. Erdély fennmaradásával, a nemzeti gondolat híu őrzésével mentsvára lett a magyar gondolatnak, törekvésnek és erőnek. Két nagyhatalom malomköve között a függetlenség eszmei képviselője maradt. De a világtörténelem új malomkövei között Csonka-Magyarország és a magyar jövő más veszedelmekkel küzd és néz szembe.

Surányi történetpolitikai értékelésével szemben feltehetnők az ellenkérdéseket is. Kérdezhetnők, hogy vajjon a magyarság lelki kettéhasadása és az abból fakadó gyongeség nem akkor lón-e végleges, midőn János király a törökhöz fordult? Kérdezhetnők, hogy a magyar nemzeti állam nem akkor rendült-e meg, midőn Erdély különállásával az államegység csorbát szenvedett? Kérdezhetnők, hogy mi lett volna a kismagyar politika végső eredménye, ha a magyarság egy része nem tart ki a nyugathoz való orientálódás mellett, amikor a nyugati hatalom mégis győzött az ozmán hatalom felett? S egyáltalán bekövetkezett volna-e a magyarságra a felszabadulás a török hatalom alól a nyugati magyar politika nélkül? Mindezek a kérdések a történetpolitikai értékelés nézőpontjából fontosak, ha mindjárt feszegetésük ma felesleges és célszerűtlen is, mert a történelem az idő folyása mellett úgysem tűr meg ellenpróbákat.

De ha ilyen kérdésekkel nem is foglalkozunk, nem tartjuk kielégítőnek Bethlen István politikája mögé, mely a magyar egység és valódi függetlenség helyreállítását célozza, olyan történelmi perspektívát festeni és a múltat olyan történelmi érzékkel kezelni, mintha sorsunknak minden tragédiája a Nyugattal való szövetségben lelné okát és magyarázatát. Surányi még azzal a kérdéssel is kínozza non is annyira magát, de a közvéleményt, hogy a végzet útját talán nem is csak a mohácsi vész óta járjuk, hanem ezt az utat „már talán Szent István kijelölte azzal, hogy országát a germán kultúrközösségbe illesztette bele“. Elhárítja ugyan magától a feleletet, de Bethlen Istvánnak történelmi alakja és az új helyzetben megkísérelt politikája mégis olyan aláfestést nyer, mintha Bethlen István Csonka-Magyarországgal

a Nyugattól elszakadni akaró Erdély politikáját akarná folytatni. Igaz, Bethlen István Erdélyből jött, magával hozta az erdélyi gondolatvilág értékes elemeit. Tegyük még hozzá, hogy az erdélyi levegőn növe s Erdélyben a magyarságért küzdve talán alkalmasabb lón az új világban az új Magyarország vezetésére. De Bethlen István gróf politikája és történeti célkitűzése nem szakította el a magyarságot Nyugattól. Ha a nagymagyar politikának régi formáját el is vetette, ezzel nem biztatta nemzetét arra, hogy a kismagyar politikában lássa a magyar jövő biztosítékát.

A múlt történeti értékelésénél, a jelen politikájának megítélésénél, tehát jövőnk nagy kérdéseinél, úgy látom, nem eleget gondolnak a nagymagyar politika kritikusai arra, hogy a legnagyobb magyar elmék és államférfiak előtt közel sem volt ily egyszerű a magyar lét és nemlét kérdése. Kossuth Lajos ugyanazon veszedelmekkel szemben kereste a magyar jövő biztosítékait, melyek ellen a dualizmus megalkotói vagy még előbb Széchenyi, utóbb pedig Tisza István keresték. Kossuth Lajos útjai mások voltak, de iránytűje, mely a magyar orientációt mutatta, mindig Nyugatra irányult. Amikor Ausztriával és az uralkodóházzal való közösséget elvetette, a nagy német birodalom barátságát mindenek fölé helyezte „mert — úgymond — a németiség érdekében lesz: nem tűrni, hogy az orosz még messzebbre nyújtsa máris túlhosszú karjait. Németország tehát nekünk természetes szövetségünk az orosz ellenében“.¹ Az osztrák hatalmat pedig épp azért tartotta a veszedelmet egyenesen ránkhozónak, mert a közösség által került Magyarország Ausztria és Oroszország hatalmas versengésének szférájába. Mikor Kossuth ezeket írta, akkor még hitt abban, hogy a kisebb szláv nemzetek megszabadulva az egyik vagy másik nagyhatalom által való elnyelés veszedelmétől, a független magyar nemzetben keresik támaszukat. Ez az illúzió már igazán a múlté. A történeti értékelést e tekintetben brutálisan végezte el az új történelem, illetve új alakulás. Mivel lett kevésbé csábító a dal, mivel lett kisebb a magyarsággal szemben az ellenszenv mióta kikerült ebből a szférából? A világháborúban már rég nem játszott szerepet a hatalmas cárizmus és az Ausztria közötti versengés, mikor a magyarságot körülvevő kis nemzetek mohó étvágygal darabolták fel az ezeréves Magyarországot. Nem, a magyarságra a veszedelmek nem múltak el, csak formájukat változtatták. Ne siessünk a történetpolitikai értékeléssel a napi politika eredményei szerint, még kevésbé veszítsük el helyes történeti

¹ Kossuth iratai. VIII 82.

érzékünket, mellyel a múltat, a jelent mérni kell és a jövőt irányítani.

Ha a formákhoz, melyek a történeleméi, nem is ragaszkodunk vagy mondjuk így: ha azokra nem is gondolunk, gondoljunk a gondolat belső vagy mélyebb igazságára. Már pedig Surányi egyenesen „németül gondolkodással“ vádolja meg a nyugati politikusokat, sőt a legnagyobb magyart is, azért, mert ő védelmet látott és keresett a magyarság jövője számára az osztrák szövetségben. Tisza István nem volt nyugati mágnás. Izzó magyarsága kétségtelen. Nagymagyar politikai célkitűzéséről az utókor elismeréssel szól és Tisza István a szerb kérdésben 1915 december 29-én írt memorandumában ezt mondja: „die Existenz des ungarischen Nationalstaates ist ganz und gar mit der Grossmachtstellung der Monarchie verwachsen...“¹ Sonnino olasz külügyminiszternek üzenetére adott válaszában pedig ezt írja: „Famitié entre les nations italienne et hongroise s'impose comme une nécessité politique; elle doit exclure pour toujours tout dessin hostile contre l'Autriche. Ce n'est qu'unie à l'Autriche que la Hongrie peut servir le rentort contre le flot slave menaçant les côtes orientales de l'Adriatique. La sort de la Hongrie est liée avec l'existence de l'Autriche-Hongrie comme grande puissance.“²

Nem mondom azt, hogy gróf Bethlen István életrajzírói Bethlennek a magyarságot az új világban szolgáló szerepét ebbe a történelmi a múltból elvonható lineába állítsák. De ha már történelmi ítéleteket mondunk, ha az írói stílus történelmi távlatot vagy reliefet keres kétségtelenül történelmi alakja mögé, akkor legalább a történelmi értéket, mely a múltat megbecsüli és a jelen törekvéseinek történelmi eredetét öntudattossá teszi, őrizzük meg. Egyetlen történetíró se feledje, hogy mikor a máról ír, relatív politikai tételekkel, hét év szemléletével, történelmileg még nem hitelesített szempontokkal dolgozik.

A történelmi értékelés csak így lesz mértéktartó és helyes. A történelmi értékelés megbízhatóságának és igazságosságának mivoltához tartozik ez. A nagy emberek és államférfiak pedig szívesen bevárják és nyugodtan be is várhatják a történelem ítéletét.

TÚRI BÉLA.

¹ Gróf Tisza István összes munkái. IV 340.

² Gróf Tisza István összes munkái. III 263.